

jektu arh. Walter. — 21. O Hráskýju glej I. Hribar: Moji spomini, I. del, Ljubljana 1928, passim; Ottův slovník naučný nové doby, Praha 1933; Jö. Kunc: Kdy zemřeli? 1937—1962, Praha 1962, p. 89 z lit. — 22. K. Deschmann, Zur Geschichte des krainischen Landesmuseums, MMK, 1889, p. 367. — 23. D. Prelovšek, Olbrichov projekt deželnega dvorca v Ljubljani, Sinteza 18-19, Ljubljana 1970, pp. 23—30. — 24. Povh, Celjska arhitektura..., p. 103. — 25. Obravnave, 1889, pril. 58. — 26. H. Chr. Hoffmann: Die Theaterbauten von Fellner und Helmer. Studien zur Kunst des neunzehnten Jahrhunderts, zv. 2. München 1966, p. 87. — 27. Ibid., p. 79. — 28. Glej Hoffmann: Die Theaterbauten..., sl. 148-157, 226-241. — 29. Ibid., sl. 75, 76. — 30. Hoffmann, Theater und Oper..., p. 215 in op. 18. — 31. Obravnave, 1890, pril. 35; Nadrobnejše podatke

je objavil tudi Trstenjak, p. p. 170—173. — 32. Obravnave, 1892, p. 255; O Tönniesovi vlogi so razpravljali na seji 2. IV. 1892. — 33. at, Naši likovni umetniki in novo deželno gledališče v Ljubljani. Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja, 4, Ljubljana 1965, p. 172 ss. — 34. Gradbeni spisi so bili vloženi v konvolut bivšega policijskega oddelka pri nekdanji c. kr. deželni vladi (št. 7, Theaterbau). V isti ustanovi (AS) pa se je med neurejenim fondom Gradbene direkcije ohranil Hráskýjev korespondenčni dnevnik v zvezi z zidavo gledališča. — 35. Trstenjak, pp. 173—179; Ljubljanski zvon, 1891, št. 3, p. 186, št. 7, p. 442, št. 9, p. 571). — 36. Kako je bilu slikarju ime in kako se je v resnici pisal, ni znano. — 37. Po članku Naši likovni umetniki..., pp. 176—177.

DONESEK K ZGODOVINI ISTRSKEGA OSNOVNEGA ŠOLSTVA

ANDREJ VOVKO

Istra je bila poleg Koroške nedvomno tista dežela, kjer je za časa habsburške monarhije divjalo nad Slovenci in Hrvati najhujše raznarodovalno nasilje.¹ Slovensko in hrvaško časopisje je večkrat primerjalo razmere v Istri s turškimi, saj je italijanska manjšina izredno brezobzirno dušila narodnostne težnje Slovencev in Hrvatov. Italijani, ki so prevladovali v istrskih obalnih mestih, so s pomočjo volilnega sistema kurij gospodovali v istrskem deželnem zboru, saj je tam pri volitvah prišla do izraza njihova ekonomska moč, s katero so nadomeščali številčni zaostanek.²

Zakoni, ki jih je sprejemal tak deželni zbor, so bili v škodo Slovincem in Hrvatom, favorizirali pa so italijansko manjšino.³ Primer takega ukrepanja je bilo reorganiziranje občinske uprave iz leta 1863, ko so ustanovili 50 velikih mestnih občin, katerih uprave so imeli v rokah Italijani. Ko pa so zaradi demokratizacije volilnega sistema konec 19. stoletja začeli Italijani te občine izgubljati, so težili k njihovemu ozemljskemu zmanjševanju, da bi vsaj na nekaterih področjih obdržali upravo v svojih rokah.⁴

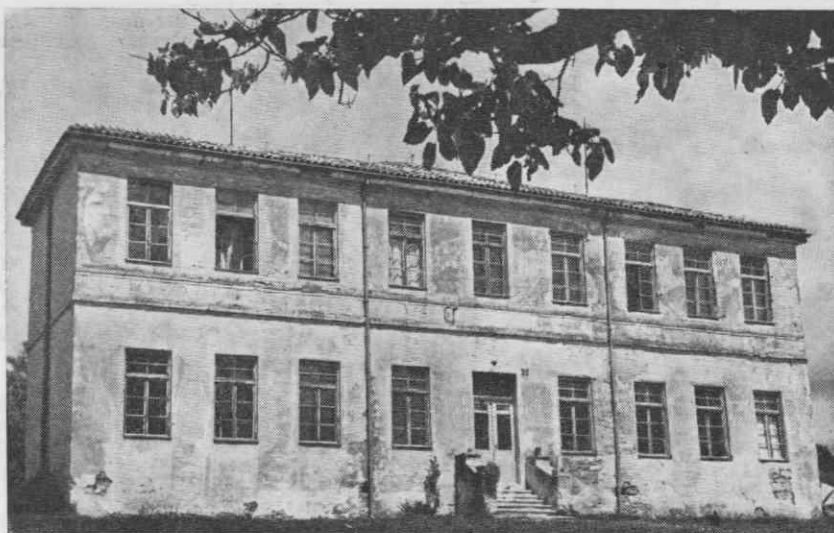
Italijani so si zelo prizadevali asimilirati istrske Slovence in še zlasti Hrvate, pri čemer jim je šel na roko avstrijski volilni in politični sistem, čeprav je mogoče v italijanski zgodovinski literaturi zaslediti trditve, da

so avstrijske oblasti favorizirale istrske Slovence proti njim.⁵

Kako je bilo s tem »favoriziranjem«, kažejo podatki o šolstvu v Istri, kjer so imeli številčno šibkejši Italijani veliko ugodnejše pogoje. Istrski deželni zbor je naperil vse sile proti hrvaškim in slovenskim osnovnim šolam, o čemer lepo pričajo podatki, da se je od leta 1864 do 1971 število hrvaških osnovnih šol od 64 zmanjšalo na 33 in šele 1890 prišlo na 61, slovenskih od 20 leta 1864 na 23 leta 1890, število italijanskih šol pa je od 58 leta 1864 naraslo na 71 leta 1871 in se 1890 spustilo na 60.⁶ Vse te spremembe so posledica premikov v občinski upravi, saj so imele te odločilno besedo pri odločanju o tem, v katerem jeziku bodo poučevali v šolah.

Zapostavljanje hrvaškega in slovenskega osnovnega šolstva v Istri je razvidno iz podatkov o številu šolo obiskujočih otrok, številu učencev na šolo in učiteljsko moč, številu razredov, prav tako pa tudi iz položaja in učiteljskih prejemkov.⁷

Kot eno izmed orodij italijanske asimilatorske politike se je uveljavilo društvo »Pro Patria«, osnovano 1866, ukinjeno po ukazu avstrijskih oblasti in obnovljeno leta 1891 kot »Lega Nazionale«. Odpirali sta zasebne italijanske šole, ki pa jim je istrski deželni zbor naklanjal tudi finančno pomoč. Tako so tam, kjer ni bilo za-

Osnovna šola Truške, stavba je bila zgrajena leta 1909

konskih pogojev za odpiranje javnih italijanskih šol, delovali njihovi privatni nadomestki, ob tem pa je bilo veliko število hrvaških in slovenskih otrok brez osnovnih šol. To vrzel je skušala premostiti »Družba sv. Cirila in Metoda za Istro«, ki so jo po vzoru slovenske soimenjakinje ustanovili leta 1893. Družba je leta 1914 vzdrževala že 43 šol s 77 učitelji, med njimi tudi slovenski osnovni šoli v Sv. Luciji pri Portorožu in v Kopru.⁸

Slovensko in hrvaško šolstvo v Istri še ča-

ka na svojo temeljito obdelavo. Tokrat se pomudimo le pri javnih osnovnih šolah v koprskem in voloskem okraju v letih od 1865 do 1913. S pomočjo petih letnic pogledimo učni jezik, število učencev, razredov in učiteljev. Že samo iz teh nekaj podatkov je mogoče razbrati zapostavljanje slovenskega in hrvaškega osnovnega šolstva, ki se kaže v veliko večjem številu učencev na enega učitelja in razred, kot je to primer pri italijanskih šolah.⁹

OKRAJ KOPER

Kraj	Leto	Učni jezik	Število učencev	Število razredov	Število učiteljev
OBČINA BUZET					
Brguc	1913	hrv	90	1	1
Buzet	1865	it	78	1	1
	1886	it	201	3	3
	1894	it	76	2	2
		hrv	348	2	3
	1906	it		2	2
		hrv-deška		2	2
		hrv-dekliška		2	2
1913	it	92	2	2	
	hrv	255	4	5	
Črnica	1886	hrv	54	1	1
	1894	hrv	52	1	1 (zasilna)
	1906	hrv		1	1 (zasilna)
	1913	hrv	115	1	1
Dane	1913	hrv	94	1	1
Draguč	1865	it	36	1	1 (zasilna)
	1886	hrv-it	65	1	1
	1894	hrv-it	57	1	1
	1906	hrv		2	1
	1913	it	180	2	2
		hrv	43	1	1
Hum	1886	hrv	47	1	1 (zasilna)
	1894	hrv	68	1	1 (zasilna)

Kraj	Leto	Učni jezik	Število učencev	Število učiteljev	Število razredov
	1906	hrv	36	1	1
	1913	hrv		1	1
Grimalda	1894	slov	91	1	1 (zasilna)
	1906	slov (?)		1	1 (zasilna)
	1913	hrv	133	1	1
Lanišče	1865	it	61	1	1
	1886	hrv-it	149	1	1
	1894	hrv	197	1	1
	1906	hrv		2	1
	1913	hrv	255	3	4
Movraž	1913	slov	101	1	1
Račice	1865	it	24	1	1 (zasilna)
	1886	hrv	47	1	1 (zasilna)
	1894	slov	41	1	1 (zasilna)
	(1913)	hrv zasebna CMD	148	1	1
Rakitovič	1913	slov	126	1	1
Slum (podružnična šola Brest)	1894	slov	73	1	1 (zasilna)
	1906	hrv		2	1
	1913	hrv	138	1	2
Sovinjak	1894	hrv-it	89	1	1
	1906	hrv		1	1
	1913	it	49	1	1
		hrv	49	1	1
Sv. Donat	1913	hrv	132	1	1
Trstenik	1913	hrv	89	1	1
Vrh	1865	mešan	17	1	1 (zasilna)
	1886	hrv	70	1	1 (zasilna)
	1894	hrv	45	1	1 (zasilna)
	1906	hrv		1	1 (zasilna)
	1913	hrv	193	1	1
OBČINA DEKANI					
Dekani	1865	slovan	146	1	1 (zasilna)
	1886	slov	128	1	1
	1894	slov	141	2	2
	1906	slov		2	2
	1913	slov	182	2	3
Kubed	1865	slovan	110	1	1 (zasilna)
	1886	slov	56	1	1
	1894	slov	98	1	1
	1906	slov		1	1
	1913	slov	171	1	1
Predloka (Loka)	1865	slovan	139	1	1
	1894	slov	85	1	1
	1894	slov	120	1	1
	1906	slov		2	1
	1913	slov	173	2	2
Sv. Anton	1886	slovan	116	1	1
	1894	slov	132	1	1
	1906	slov		2	2
	1913	slov	173	2	2
Tinjan	1865	slovan	53	1	1 (zasilna)
	1906	slov		1	1 (zasilna)
OBČINA DOLINA					
Boljunec	1865	slovan	44	1	1 (zasilna)
	1886	slov	103	1	1

Kraj	Leto	Učni jezik	Število učencev	Število razredov	Število učiteljev
	1894	slov	114	1	2
	1906	slov		1	1
	1913	slov	113	2	2
Boršt	1865	slovan	44	1	1 (zasilna)
	1886	slov	89	1	1
	1894	slov	103	1	1
	1906	slov		1	1
	1913	slov	103	2	2
Dolina	1865	slovan	83	1	2
		slov	39	1	1 (pomožna šola)
	1886	slov	191	3	3
	1894	slov	238	3	3
	1906	slov		3	4
	1913	slov	298	4	5
Draga	1865	slovan	44	1	1 (zasilna)
	1894	slov	61	1	1 (zasilna)
Gročana	1865	slovan	28	1	1 (zasilna)
	1886	slov	54	1	1 (zasilna)
	1894	slov	50	1	1 (zasilna)
Osp	1865	slovan	77	1	1
	1886	slov	123	1	1
	1894	slov	122	1	1
	1906	slov		1	1
	1913	slov	106	2	2
Ricmanje	1865	slovan	82	1	1
	1886	slov	80	1	1
	1894	slov	97	1	1
	1906	slov		1	1
	1913	slov	106	2	2
OBČINA IZOLA					
Izola	1865	it-deška	151	2	2
		it-dekliška	149	2	2
		slovan	88	1	1 (pomožna)
	1886	it-deška	246	3	3
		it-dekliška	278	3	3
	1894	it-deška	329	4	4
		it-dekliška	320	4	4
	1906	it-deška		5	
		it-dekliška		5	
	1913	it-deška	488	5	6
		it-dekliška	510	5	7
Korte (Dvori)	1886	slov	96	1	1
	1894	slov	178	1	1
	1906	slov		2	2
	1913	slov	213	2	2
OBČINA KOPER					
Koper	1865	it-deška	213	4	4
		it-dekliška	179	3	3
	1886	it-deška	313	4	5
		it-dekliška	356	4	5
	1894	it-deška	285	4	5
		it-dekliška	387	5	6
	1906	it-deška		5	
		it-dekliška		5	
	1913	it-deška	444	5	7
		it-dekliška	528	5	10

Kraj	Leto	Učni jezik	Število učencev	Število razredov	Število učiteljev
Lazaret	1886	slov-it	185	1	1
	1894	slov-it	198	2	1
	1906	slov		1	1
		it		1	
	1913	slov	285	2	2
it		117	2	2	
OBČINA MAREZIGE					
Boršt	1913	slov	101	1	1
Marezige	1886	slov-it	110	1	1
	1894	slov	134	1	1
	1906	slov		2	2
	1913	slov	212	2	2
Truške	1913	slov	151	1	2
OBČINA MILJE					
Milje	1865	it-deška	146	2	1
		it-dekliška	115	1	1
	1886	it-deška	200	3	3
		it-dekliška	154	3	3
	1894	it-deška	326	4	4
		it-dekliška	221	3	3
	1906	it-deška		4	
		it-dekliška		4	
1913	it-deška	444	5	7	
	it-dekliška	416	5	8	
Plavije	1865	slovan	37	1	1 (zasilna)
	1886	slov	41	1	1 (zasilna)
	1894	slov	74	1	1 (zasilna)
Sv. Kolomban	1913	it	148 (?)	2	3
Škofije	1906	slov		2	2
	1913	slov	347	3	5
		it	71	1	1
OBČINA OČISLA-KLANEC					
Črnotič (podružnična š. Podgorje)	1895	slov	70	1	1
	1906	slov		1	1
	1913	slov	45	1	1
Klanec	1865	slovan	51	1	1
	1886	slov	112	1	1
	1894	slov	123	1	1
	1906	slov		2	2
	1913	slov	152	1	2
Krvavi potok	1906	slov		1	1
	1913	slov	109	2	2
OBČINA POMJAN					
Koštabona	1913	it	53	1	1
Krkavci	1906	slov		1	1 (zasilna)
	1913	slov	44	1	1 (pomožna)
Pomjan	1886	slov	102	1	1 (zasilna)
	1894	slov	96	1	1 (zasilna)
	1906	slov		1	1 (pomožna)
	1913	slov	93	1	1
		it	48	1	1
Šmarje	1894	slov	63	2	2
	1906	slov		2	2
	1913	slov	287	2	3

Kraj	Leto	Učni jezik	Število učencev	Število razredov	Število učiteljev
OBČINA PIRAN					
Piran	1865	it-deška	321	8	10
		it	240	5	3
	1886	it-deška	309	4	5
		it-dekliška	288	4	5
	1894	it-deška	403	4	5
		it-dekliška	413	5	6
	1906	it-deška		5	
		it-dekliška		5	
	1913	it-deška	525	6	8
		it-dekliška	509	5	8
Kaštel	1865	slovan	21	1	1 (zasilna)
	1906	it		1	1
	1913	it	80	2	2
Savudrija	1913	it	86	1	1
Sečovlje	1913	it	223	3	3
Strunjan	1886	it	44	1	1 (zasilna)
	1913	it	139	2	2
Sv. Lucija	1913	it	236	3	3
OBČINA ROČ					
Gorenja vas	1886	hrv-it	100	1	1
	1894	hrv	112	1	1
	1906	hrv		2	1
	1913	hrv	220	2	2
Roč	1865	it	56	1	1 (zasilna)
	1886	hrv-it	133	1	1
	1894	hrv-it	175	1	1
	1906	hrv		3	3
	1913	hrv	201	2	3
		it	84	2	2
Ročko polje	1913	hrv	72	1	1
OKRAJ VOLOSKO					
OBČINA JELŠANE					
Jelšane	1865	slovan	247	1	1
	1886	slov	151	2	2
	1894	slov		2	2
	1906	slov		2	2
	1913	slov	240	2	3
Lipa	1886	hrv	83	1	1
	1894	hrv	69	1	1
	1906	hrv		1	1
	1913	hrv	71	1	1
Pasjak	1906	slov		1	1
	1913	slov	108	1	1
Podgrađe	1865	slovan	59	1	1 (zasilna)
	1886	slov	155	1	1
	1894	slov	169	1	1
	1906	slov		1	1
	1913	slov	133	2	2
OBČINA KASTAV					
Brežca	1894	hrv	130	1	1
	1906	hrv		1	1
	1913	hrv	121	2	2

Kraj	Leto	Učni jezik	Število učencev	Število razredov	Število učiteljev
Brgud	1865	slovan	50	1	1 (zasilna)
	1886	hrv	50	1	1
	1894	hrv	101	1	1
	1906	hrv		1	1
	1913	hrv	147	2	2
Jurdani	1913	hrv	109	1	1
Kastav	1865	slovan	163	3	3
	1886	hrv-deška	319	4	4
		hrv-dekliška	160	2	2
	1894	hrv-deška	341	4	4
		hrv-dekliška	250	3	2
	1906	hrv-deška		5	5
		hrv-dekliška		3	3
	1913	hrv-deška	210	5	5
		hrv-dekliška	324	3	4
Kantrida	1913	hrv	111	1	1
Klana	1886	hrv	147	1	1
	1894	hrv	84	2	2
	1906	hrv		2	2
	1913	hrv	294	2	3
Rečina	1913	hrv	60	1	1
Rukavac	1865	slovan	77	1	1 (zasilna)
	1886	hrv	268	3	3
	1894	hrv	297	3	3
	1906	hrv		3	3
	1913	hrv	250	4	5
Sv. Matej	1865	slovan	73	1	1 (zasilna)
	1886	hrv	268	2	2
	1894	hrv	340	3	3
	1906	hrv		3	3
	1913	hrv	535	4	7
Zamet	1894	hrv	102	1	2
	1906	hrv		1	1
	1913	hrv	332	2	3
Zvoneča	1865	slovan	54	1	1 (zasilna)
	1886	hrv	101	1	1 (zasilna)
	1894	hrv	90	1	1 (zasilna)
	1906	hrv		1	1 (zasilna)
	1913	hrv	86	1	1
OBČINA LOVRAN					
Lovran	1865	slovan	61	1	1 (zasilna)
	1886	hrv-it	180	2	2
	1894	hrv	254	3	3
	1906	hrv		2	2
		it		4	3
	1913	hrv	260	2	3
		it	225	4	4
	nem	52	1	1	
OBČINA MATERIJA					
Brezovica	1865	slovan	70	1	1
	1886	slov	99	1	1
	1894	slov	113	1	1
	1906	slov		1	1
	1913	slov	123	1	1
Golac	1865	slovan	146	1	1 (zasilna)
	1886	hrv	50	1	1 (zasilna)
	1894	slov	30	1	1 (zasilna)
	1906	slov		1	1 (zasilna)
	1913	slov	101	1	1

Kraj	Leto	Učni jezik	Število učencev	Število razredov	Število učiteljev
Hrpelje	1836	slov	50	1	1
	1894	slov	44	1	1
	1906	slov		1	1
	1913	slov	103	1	2
Materija	1886	slov	74	1	1
	1894	slov	89	1	1
	1906	slov		1	1
	1913	slov	103	1	2
Slivje	1865	slovan	64	1	1 (zasilna)
	1886	slov	139	1	1 (zasilna)
	1894	slov	158	1	1
	1906	slov		1	1
	1913	slov	206	2	2
Tatre	1886	slov	68	1	1
	1894	slov	67	1	—
	1906	slov		1	1
	1913	slov	108	1	2
Vodice	1865	slovan	79	1	1 (zasilna)
	1886	hrv	143	1	1
	1894	hrv	140	1	1
	1906	hrv		1	1
	1913	hrv	107	1	2
OBČINA MOŠČENICE					
Bršec	1865	slovan	37	1	1 (zasilna)
	1886	hrv	114	1	1
	1894	hrv	102	1	1
	1906	hrv		1	1
	1913	hrv	113	2	2
Draga	1913	hrv	161	1	1
Moščenice	1865	slovan	60	1	1 (zasilna)
	1886	hrv	104	1	1
	1894	hrv	108	1	1
	1906	hrv		1	1
	1913	hrv	114	2	1
OBČINA PODGRAD					
Hrušica	1865	slovan	95	1	1
	1886	slov	121	1	1
	1894	slov	106	2	2
	1906	slov		2	2
	1913	slov	350 (?)	2	5
Mune	1865	slovan	112	1	1 (zasilna)
	1886	hrv	153	1	1
	1894	hrv	67	1	1
	1906	hrv		2	1
	1913	hrv	318	3	3
Podgrad	1886	slov	132	1	1
	1894	slov	130	2	1
	1906	slov		2	2
	1913	slov	194	2	3
Pregarje	1886	slov	133	1	1 (zasilna)
	1894	slov	111	1	1 (zasilna)
	1906	slov		1	1 (zasilna)
	1913	slov	158	1	1
Starad	1865	slovan	37	1	1 (zasilna)
	1906	slov		1	1 (zasilna)
	1913	slov	58	1	1 (pomozna)

Kraj	Leto	Učni jezik	Število učencev	Število razredov	Število učiteljev
OBČINA VEPRINAC					
Poljane	1865	slovan	44	1	1
	1836	hrv	107	1	1 (zasilna)
	1894	hrv		1	1
	1906	hrv		1	1
	1913	hrv	105	2	2
Veprinac	1865	slovan	48	1	1
	1886	hrv	86	1	1
	1894	hrv	77	1	2
	1906	hrv		1	1
	1913	hrv	121	2	2
OBČINA VOLOSKO					
Opatija	1865	slovan	49	1	1 (zasilna)
	1886	hrv-it	58	1	1
	1894	hrv-it	50	2	1
	1906	hrv		3	3
		it		1	1
	1913	hrv	289	4	7
	nem	270	8	10	
Volosko	1865	slovan	39	1	1 (zasilna)
	1886	hrv-it	64	1	1
	1894	it	88	2	3
	1906	hrv		1	1
		it		2	2
	1913	hrv	135	1	3
	it	29	1	1	

Pri letu 1865 sta slovenski in učni jezik zajeta v terminu »slovanski«. Na zasilnih šolah so poučevali duhovniki, značilno za Istro pa je, da so zelo pogosti tudi po letu 1869, po šolskem zakonu, ki je vzel Cerkvi precej vloge v šolstvu. To je še eno znamenje velikega pomanjkanja učiteljev v Istri. Po Barbaličevih ocenah naj bi bilo ob začetku prve svetovne vojne v Istri 296 slovenskih in hrvaških učiteljev premalo, za italijanske pa naj bi ta številka znašala 31¹⁰. Iz tabele je razvidno tudi, da so nekatere šole opuščali, predvsem zasilne in pomožne, rednih pa niso ustanavljali. O tem pojavu piše že Rutar.¹¹ Razvidno je veliko število slovenskih in hrvaških učencev, ki pridejo na enega učitelja, medtem ko je pri italijanskih ta številka praviloma nižja. Nemški šoli v Opatiji in Lovranu je vzdrževala država.

Pri učiteljiščih v Kopru in Kastvu sta obstajali osnovni šoli — vadnici. V Kopru je bil učni jezik najprej italijanski, hrvaški in slovenski, po 1908. pa samo italijanski, v Kastvu pa hrvaški. Navedimo še zasebne osnovne šole v obeh okrajih: v koprskem šole Družbe sv. Cirila in Metoda za Istro v Račicah, Kopru (slovenska), Sv. Barbari (slovenska), Sv. Luciji (slovenska), Kaštelu, v Voloskem pa v Ičićih. V Voloskem so imele zasebno osnovno šolo s hrvaškim učnim jezikom redovnice. Italijanska »Lega Nazionale«

je vzdrževala osnovne šole v Humu, Božičih, Krkavcih v koprskem okraju. V Kopru sta bili zasebna italijanska ženska osnovna šola (Collegio s. Chiara) in mešana osnovna šola (Istituto Grisoni). Od srednjih šol omenimo poleg obeh moških učiteljišč v Kopru in Kastvu še državno gimnazijo v Kopru z italijanskim učnim jezikom, nemško zasebno realno gimnazijo v Opatiji ter hrvaško nižjo občinsko realno gimnazijo v Opatiji. Tako je bilo stanje ob koncu habsburške monarhije.¹²

Nad slovensko in hrvaško istrsko ljudstvo, ki jima tako šolsko stanje gotovo ni posebej pomagalo na poti kulturnega, gospodarskega in družbenega napredka, se je po krvavem premoru prve svetovne vojne zgrnila »tisočletna rimska kultura«, ki jima je vsekala globoke rane. Priti je moralo še do ene vojne, da so šole prenehale biti raznarodovalno orodje v rokah tujcev. Šele razvoj po osvoboditvi jim je dal pravo mesto tako za slovenski in hrvaški narod, kot tudi za italijansko narodnostno skupnost v Jugoslaviji.

OPOMBE

1. Drago Pahor, Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja — Osnovna šola na Slovenskem 1869—1969, Ljubljana, Slovenski šolski muzej 1970, str. 249—250

— 2. Vasilij Melik, Volitve na Slovenskem 1861 do 1918, Ljubljana, Slovenska matica, 1965, str. 253—258, 409—415. — 3. Fran Barbalić, Narodna borba u Istri od 1870 do 1915 godine, Zagreb, JAZU, 1952, str. 14. — 4. Vjekoslav Bratulić, Dokumenti o obrani i istrebljenju hrvatskih škola u Istri pod Italijom, Zagreb, JAZU, 1955, 11—12. — 5. Carmelo Cottone, Storia della scuola in Istria da Augusto a Mussolini, Capodistria 1938, 61—125. — 6. Vjekoslav Bratulić, Dokumenti..., str. 12. — 7. Janez Sagadin, Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši Dravski banovini. — Osnovna šola na Slovenskem... 65 do 171. — 8. Božo Milanović, Hrvatski narodni preporod u Istri, Pazin, Istarsko književno društvo sv. Cirila i Metoda, 1967, II. knjiga, str. 361 do 368. — 9. Za leto 1865: Detail Conscription der

Volksschulen im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Landen. Nach dem Stande vom Ende des Schuljahres 1865. Wien, 1870, str. 407 do 423. Za leto 1886: Popotnikov koledar za slovenske učitelje, Maribor 1886 (sestavil Miha J. Nerat), str. 83—87. Za leto 1894: Popotnikov koledar za slovenske učitelje, Maribor, 1894 (uredil Mihael J. Nerat), str. 136—139, 141—144. Za leto 1906: Ročni zapiski z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja na Kranjskem, Južnem Štajerskem in Primorskem z osebnim statusom kranjskega ljudskega učiteljstva, Ljubljana 1906 (sestavil Luka Jelenc), str. 143—149. Za leto 1913: Fran Barbalić, Pučke škole u Istri, Pula 1918, str. 5—29, 147—162. — 10. Fran Barbalić, Pučke škole u Istri... str. 169, 170. — 11. Simon Rutar, Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Iskra, Ljubljana 1896, str. 136—143. — 12. Fran Barbalić, Pučke škole u Istri... str. 5—29, 147—162, 171.

GRADEC IN RAZMEJITEV NA ŠTAJERSKEM LETA 1918/19

TONE ZORN

V prikazu dogajanja v času razpada habsburške monarhije na štajerskem prostoru nalletimo na avstrijski strani večkrat na določeno nepoznavanje pa tudi nerazumevanje vzrokov takratnega dogajanja. Sem moremo prišteti vrsto zapisov, ki so konec leta 1963 ter v začetku leta 1964 izhajali v graškem listu Südost-Tagespost. V njih najdemo zagotovilo, da se je štajerski slovenski kmet v avstroogrski dobi čutil predvsem Štajerca ter kot tak od preloma stoletja dalje prebiral znano nemškutarsko glasilo istega imena (»Štajerc«). Graški list dodaja, da je bil »Štajerc« »nemško usmerjen list, pisan v slovenščini, ki je... izhajal na Ptuj in ki so ga vodili »nemški naprednjaki«. Nadalje beremo, da je tako imenovano »štajercijansko gibanje« okrog tega lista kmalu postalo pravo ljudsko gibanje. Po mnenju lista so tako med slovenskim štajerskim življenjem nastali trije sloji prebivalstva. Zgornja dva naj bi predstavljali Nemci in Slovenci (pač narodno osveščena slovenska inteligenca), spodnji sloj pa naj bi bili pristaši »štajercijanskega« gibanja, ki so bili (kot bi mogli razbrati iz lista) vdani »enotni« Štajerski ter tamkajšnjemu nemštvu.¹

Mimo znanih dejstev zapisi v Südost-Tagespost zagotavljajo, da so bili po koncu prve svetovne vojne na takratnih mirovnih poga-

janjih Slovenci v primerjavi z avstrijskimi Nemci v vidno boljšem položaju, saj jim je kot odškodnino za Trst in Gorico prvi osnutek mirovne pogodbe zagotavljal celo južno Koroško s »čisto nemškimi mesti« Celovec, Beljak in Velikovec, poleg tega pa še Spodnjo Štajersko, skupaj z železnico Špilje—Radgona. List dodaja, da so šle slovenske zahteve še severneje od te črte. Dalje omenja gospodarsko plat »izgube« Spodnje (Slovenske) Štajerske ter pravi, da je južni del dežele v veliki meri oskrboval z živili ostalo Štajersko, poleg tega pa je bil slovenski del dežele veliko prodajno področje za zgornještajersko industrijo. Dejstvo, da je Slovenska Štajerska pripadla Jugoslaviji, je po pisanju lista pomenilo »raztrganje dežele« ter »eno najbolj zvičajnih grotesk senžermenskega diktata«, saj je ta na jugu trgal prometni trikot, ki ga predstavljajo mesta Celovec (oziroma Beljak), Maribor ter Gradec (oz. Bruck/Mur). Z izločitvijo Maribora iz tega trikota je bila po tej interpretaciji ta »železniška mreža« pretrgana na dveh mestih.²

Na drugem mestu v Südost-Tagespost beremo, da je bil slovenski kmet na Štajerskem proti »raztrganju dežele«, še zlasti pa se je zavzemal za to, da bi »Dravska dolina ostala pri Avstriji«.³